

Hur bör lärare bemöta elever som yttrar sig extremt i undervisningssituationer?

Ett förslag på en elevcentrerad strategi för att komma till rätta med tolkningsproblem

Håkan Salvén, Tomas Månsson*

Stockholms universitet, Karolinska institutet

Extreme utterances, for instance racist remarks, made by students give rise to difficult problems of interpretation that have not received adequate attention. An adequate and responsible teacher response to an extreme utterance depends, among other things, on why the student expressed him- or herself in an extreme manner and how the utterance could and should be interpreted. However, there is a knowledge gap in earlier research regarding these questions. We therefore propose, describe, and defend a student-centred strategy that teachers in many situations could use in order to handle such problems of interpretation. The strategy consists of two methods: The Invite, Listen, Summarize Method, and the Method of Charity. We argue that these methods meet reasonable conditions on an adequate method; for instance, the methods are effective as means to solve problems of interpretation, easy to apply, and theoretically well-motivated; and also, ethically reasonable since they give concreteness to what it means to encounter students with respect. The student-centred strategy we propose can thus, in many situations, be useful for teachers who are gathering information relevant for an adequate teacher response to students who have expressed themselves in an extreme manner.

Key Words: Controversial issues, teacher-student relationship, invite-listen-summarize, the principle of charity

*Corresponding author: hakan.salwen@philosophy.su.se

Introduktion

Elever kan ibland fälla nedsättande och rasistiska kommentarer om någon folkgrupp eller om nyanlända. Elever kan även ge uttryck för konspirationsteoretiska idéer, exempelvis angående Covid-19 eller förintelsen. Rasistiska yttranden kan kombineras med konspiratoriska yttranden, exempelvis att flyktingkrisen var en del i ett planerat folkutbyte. Somliga rasistiska yttranden är grövre än andra och somliga konspirationsteoretiska yttranden är mer exceptionella än andra. Rasistiska eller konspiratoriska yttranden är ofta extrema, liksom sexistiska yttranden. (En mer detaljerad karakteristik återfinns i avsnittet "Extrema yttranden".)

Om elever yttrar sig extremt i en undervisningssituation, så måste läraren bemöta dem på ett ansvarsfullt sätt. Såväl fostransuppdraget som kunskapsuppdraget kräver detta. Men vad bör läraren göra? Bör läraren ignorera yttrandet, "ta debatten" eller något helt annat? Svaren på dessa svåra frågor är givetvis avhängiga svaren på ett stort antal andra frågor, exempelvis: I vilken undervisningssituation görs yttrandet? Vad är bakgrunden till situationen? Vem är eleven som yttrar sig? Hur ser relationen mellan lärare och elev ut? Vilken är stämningen i klassrummet? Frågor som dessa illustrerar hur extrema yttranden ställer lärare inför svåra problem och de har med rätta fått stor uppmärksamhet av forskare och lärare (Goldschmidt-Gjerløw, Gregers Eriksen & Jore, 2022).

Hur bör lärare bemöta dessa problem i undervisningen? På en övergripande nivå finns rekommendationer tillgängliga på Skolverkets hemsida. Forum för levande historia, vars uppdrag är att främja arbetet med demokrati, tolerans och mänskliga rättigheter, har publicerat utbildningsmaterialet "Svåra frågor i klassrummet, hur antidemokratiska uttryck, förintelseförnekelse och 'alternativa fakta' kan bemötas". Kerr och Huddleston (2015) har inom ramen för ett projekt finansierat av EU och Europarådet utvecklat ett utbildningsmaterial som vänder sig till lärare. Materialet rymmer diverse rekommendationer för hur lärare bör handskas med kontroversiella frågor och innehåller omfattande referenser till vetenskapliga studier.

Forskare har dessutom beskrivit lärarstrategier kopplade till kontroversiella frågor i klassrummet (Se Flensner 2020; Sandahl 2020; Von der Lippe 2021; samt referenser i avsnittet "Tidigare forskning" nedan). Det är ibland oklart om strategierna som beskrivs också kan tolkas som rekommendationer. En lärare som tar del av en beskrivning av en strategi kan själv önska pröva strategin i sin egen undervisning. Vi vill framhålla att de rekommendationer och strategier som tagits upp i tidigare forskning inte beaktat de tolkningsproblem som extrema yttranden ger upphov till.

Extrema yttranden strider i många situationer mot det som anses vara allmänt vedertaget, vilket kan göra det svårt att förstå vad en elev som yttrat sig extremt menar. Detta medför att läraren inte bör utgå från en bokstavlig tolkning av yttrandet. Då uppstår exempelvis följande frågor: Vad är det egentligen för åsikter, om ens några, som eleven uttrycker? Vill eleven få en viss idé diskuterad tillsammans med andra, eller något annat? Utan svar på sådana tolkningsfrågor är den specifika lärarresponsen på ett extremt yttrande inte tillräckligt motiverad.

Syftet med denna artikel är att beskriva tolkningsproblem som extrema yttranden ger upphov till, samt att precisera och argumentera för en elevcentrerad strategi som kan användas för att komma till rätta med tolkningsproblemen. Vi använder oss av sedvanliga

filosofiska begrepps- och argumentationsanalytiska redskap (Feldman, 2013). Strategin består av två sammanlänkade metoder: ILS-metoden och välvillighetsmetoden.

ILS-metoden: Invitera, Lyssna, Summera. Med hjälp av ILS-metoden kan en lärare identifiera anledningen eller anledningarna till att en elev yttrat sig extremt, exempelvis sakinriktade respektive icke-sakinriktade anledningar. Metoden går i korthet ut på att läraren inviterar eleven att berätta mer, lyssnar uppmärksamt på vad eleven säger, och därefter summerar vad eleven sagt. ILS-metoden har utvecklats i en vårdkontext som ett sätt att bemöta patienter (Boyle, Dwinnell & Platt, 2005). ILS-metoden kan vara användbar för lärare som vill förstå varför en elev yttrar sig extremt, i analogi med att metoden kan användas av läkare som försöker förstå varför en patient söker vård (även om det givetvis finns många skillnader mellan läkares och lärares förutsättningar och mål vid tillämpandet av ILS-metoden).

Välvillighetsmetoden. Yttranden måste tolkas för att kunna förstås. Med hjälp av välvillighetsmetoden kan läraren identifiera sakinnehåll i extrema yttranden. Metoden handlar om att tillämpa en välvillighetsprincip som går ut på att tolka yttranden på ett sätt som gör att yttrandena framstår som rationella. Det innebär bland annat att göra yttrandet rimligt i ljuset av vad talaren i övrigt tror. Välvillighetsmetoden har utvecklats inom filosofin, särskilt inom hermeneutiken, och är användbar för alla som önskar förstå tal och texter.

Om en lärare använder sig av de båda metoderna i samband med att en elev yttrat sig extremt, så förbättrar läraren sitt beslutsunderlag angående vad som kan vara en rimlig respons på yttrandet. Den rimliga responsen beror bland annat på vad läraren på goda grunder tror om anledningarna till att yttrandet görs och hur yttrandet kan och bör tolkas.

Sammanfattningsvis: Vi kommer att beskriva och nyansera tolkningsproblem som genereras av extrema yttranden, samt föreslå och argumentera för att lärare i många situationer kan och bör använda sig av en sammanhängande strategi - som består ILS-metoden och välvillighetsmetoden - för att komma till rätta med tolkningsproblemen. I samband med detta konkretiseras vad det kan innebära att bemöta en elev på ett respektfullt sätt.

Vårt argument för att lärare kan och bör använda metoderna är följande: Metoderna uppfyller fyra kriterier som en metod bör uppfylla (om metoden ska vara till hjälp för att komma till rätta med tolkningsproblem som extrema yttranden genererar): Effektivitetskriteriet, Vetenskaplighetskriteriet, Tillämpbarhetskriteriet och Etikskriteriet. Vi känner inte till några andra metoder. (Vi utvecklar argumentet i avsnittet "Diskussion".)

Artikeln har följande disposition. I nästa avsnitt förtydligar vi vad vi menar med "extrema yttranden". Vi tar sedan upp olika anledningar till att elever yttrar sig extremt, och skiljer mellan sakinriktade och icke-sakinriktade anledningar. Därefter beskriver vi forskningsläget där vi noterar att tidigare forskning inte beaktat de tolkningsproblem som extrema yttranden ger upphov till, och inte heller vad lärare kan och bör göra för att komma tillrätta med dessa tolkningsproblem. Sedan beskrivs ILS-metoden och välvillighetsmetoden mer utförligt. Därefter lyfter vi fram de viktigaste resultaten. I diskussionsavsnittet argumenterar vi för de två metoderna och anger några begränsningar. Vi avslutar artikeln med en sammanfattning samt med några förslag på vidare forskning.

Extrema yttranden

Det är mycket svårt att ge en definition som anger nödvändiga och tillräckliga villkor för ”extrema yttranden”. Vi kommer därför inte att formulera någon sådan definition i denna artikel, men väl en karakteristik som förhoppningsvis gör det tillräckligt klart vilket typ av yttranden som vi har i åtanke. Extrema yttranden kan karakteriseras med hänvisning till orden som används i yttrandena och de åsikter eller värderingar som yttrandena tycks ge uttryck för. (En elev kan dessutom uttrycka sig extremt på andra sätt än genom ord och satser, exempelvis genom gester, kroppsspråk eller genom att nynna på vit-maktmusik. Vi har dock valt att fokusera på extrema yttranden som består av ord.)

Ofta kan det vara svårt att avgöra huruvida ett yttrande är extremt eller inte. Det finns klara exempel på extrema yttranden och det finns klara exempel på yttranden som inte är extrema, och det finns också en gråzon när det är svårt att säga om ett yttrande är extremt eller inte. Ibland kan detta klargöras med hjälp av ILS-metoden och välvillighetsmetoden.

En indikation på att ett yttrande är extremt är att yttrandet har ett *till synes verklighetsfrämmande innehåll*, det vill säga att den åsikt som yttrandet verkar uttrycka är oförenlig med de åsikter som vetenskapen eller majoriteten i samhället håller för sanna vid tidpunkten för yttrandet. Olika personer kan vara oeniga om ett yttrande är extremt, eftersom de kan vara oeniga om yttrandet har ett verklighetsfrämmande innehåll.

En annan indikation är att yttrandet är *värdeladdat* eller *värderelaterat*, exempelvis att yttrandet innehåller värdeladdade ord eller väcker starka känslor hos åhörarna. Olika personer kan vara oeniga om huruvida yttrandet är värdeladdat eller värderelaterat. Extrema yttranden kan vara kränkande eller uppfattas som kränkande, men måste inte vara kränkande eller uppfattas som kränkande.

Exempel på extrema yttranden är: ”Det finns en hemlig elitgrupp, inklusive regeringar och stora företag, som samarbetar för att skapa en global regering och kontrollera världens befolkning”; ”Vaccin innehåller spårsändare som George Soros använder för att försöka kontrollera medborgarna”. Även om yttrandena inte innehåller några värdetermer, så relaterar de till värderingar och kan väcka starka känslor hos åhörarna. En lång rad satser som förekommer på rasistiska hemsidor är extrema.

Extrema yttranden är ofta svåra att förstå. Det har bland annat att göra med deras till synes verklighetsfrämmande innehåll. Hyser verkligen eleven som yttrar satsen ”Jorden är platt, men myndigheterna håller detta hemligt för allmänheten” åsikten att jorden är tallrikformad? Vi vill poängtera att det är långt ifrån säkert att en bokstavlig tolkning av ett extremt yttrande är den mest rimliga tolkningen av yttrandet.

En del extrema yttranden är inte svåra förstå, t.ex. kränkande yttranden av typen: ”Du ska bara hålla käften din förbannade X”; ”Fan vad du stinker, din äckliga Y” (där X och Y innebär ett rasistiskt, homofobiskt eller sexistiskt påhopp). Visserligen kan det vara svårt att förstå vad som motiverar elever att yttra sig kränkande och det kan vara svårt att förstå magnituden av skadan som yttrandena åsamkar, men dessa svårigheter har inte att göra med att det är svårt att förstå innehållet i yttrandena.

Vi kommer att fokusera på extrema yttranden som är svåra att förstå. Det är särskilt vid sådana yttranden som ILS-metoden och välvillighetsmetoden kan vara användbara.

Sakinriktade och icke-sakinriktade anledningar till extrema yttranden

Vad som är en adekvat lärarrespons på ett extremt yttrande beror delvis på varför eleven yttrar sig extremt. Här är några förslag:

- a) Eleven hoppas att få sin idé diskuterad och prövad i ett samtal med andra i sokratisk anda (även om eleven aldrig skulle uttrycka sig så).
- b) Eleven vill informera lärare eller andra elever om något som eleven anser vara viktigt och som skolan annars inte tar upp.
- c) Eleven vill säga något annat som eleven saknar relevanta begrepp eller kunskaper för att säga.
- d) Eleven vill störa ordning, protestera, eller kränka någon.
- e) Eleven är uttråkad och vill "skämta till det".
- f) Eleven vill få uppmärksamhet, bli sedd.

Ytterligare möjligheter finns, men låt oss fortsättningsvis kalla anledningarna (a)-(c) för "sakinriktade" och (d)-(f) för "icke-sakinriktade". Oavsett vilken anledning eller kombination av anledningar som föreligger, så är de av betydelse för vilken respons på ett extremt yttrande som är den adekvata. Det är alltså viktigt att läraren tar reda på varför eleven yttrar sig extremt innan läraren fattar beslut om hur läraren ska hantera situationen.

Låt oss illustrera detta genom en kortfattad utvikning angående möjlig lärarrespons på ett extremt yttrande. Om anledningarna var enbart icke-sakinriktade, så kan en adekvat lärarrespons involvera ett påpekande om det olämpliga i att störa undervisningen och att använda uttryckssätt som verkar extrema. Det finns skäl för läraren att förklara hur språkbruket uppfattas, hur det påverkar andra och diskussionsklimatet, samt hur det kan skapa konflikter. Kanske behöver läraren också involvera eleverna i en diskussion kring förhållningsregler för lektionerna.

Om läraren istället kommit fram till att anledningarna var sakinriktade och att det extrema yttrandet har ett verklighetsfrämmande innehåll, så hyser eleven en åsikt som läraren (troligen) anser vara falsk och som kanske också bygger på andra åsikter som är falska eller grundlösa. Då kan en lämplig lärarrespons, utöver påpekandet av det olämpliga i att använda uttryckssätt som kännetecknar extrema yttranden, involvera en beskrivning av relevanta fakta och vilken evidens som finns för att tro på dem. Kanske behöver läraren också beröra källkritik, rationell argumentation, vetenskaplig metod och demokratiskt beslutsfattande. Hur utförligt och noggrant det bör göras, om ens alls, hänger på ålders-, kurs- och tidsrelaterade faktorer.

Tidigare forskning

Extrema yttranden rör ofta kontroversiella frågor. Nedan refererar vi till ett antal artiklar som tagit upp olika aspekter av undervisning kring sådana. Vi vill dock framhålla att inte någon av nedan nämnda artiklar innehåller analyser av den tolkningsproblematik som står i fokus i denna artikel: Vad är det för åsikt, om ens någon, som eleven försöker uttrycka när eleven yttrat sig extremt? De strategier som tas upp i artiklarna syftar inte heller till att komma till rätta med de tolkningsproblem som vi fokuserar på. Däremot finns det en omfattande

forskning angående lärarstrategier kopplade till kontroversiella frågor i klassrummet och angående ILS-metoden i vårdsammanhang. Vi kommer nu kortfattat att redogöra för denna forskning.

Lärarstrategier kopplade till kontroversiella frågor i klassrummet

Många forskare har beskrivit olika strategier som lärare använder eller kan använda i undervisning där kontroversiella frågor är framträdande, till exempel inom historia, samhällskunskap eller religionskunskap. Alvén (2024) resonerar exempelvis kring kontroversiella frågor i historieundervisning och rekommenderar att lärare använder sig av deliberativa samtal för att låta olika perspektiv på kontroversiella frågor komma fram. Sådana samtal kännetecknas av ärlighet, uppriktighet och allas rätt att yttra sig. Läraren kan därigenom klargöra vilka åsikter, värderingar och rädslor som aktualiseras i samband med att kontroversiella frågor diskuteras. (Se även Alvén, 2021; Flensner, 2020; Hand & Levinson, 2012; Jerome & Elwick, 2020; Larsson & Larsson, 2021; Owens, Sadler & Zeidler, 2017; Sandahl, 2020; Von der Lippe, 2021.)

Bickmore och Parker noterar att många lärare är oförberedda att handskas med kontroversiella frågor med sina elever, men betonar att det är viktigt att lärare är inkännande och inkluderar marginaliserade perspektiv (2014, s. 326). Resonemang om hållbar samhällsutveckling berör ofta kontroversiella frågor, vilka har en etisk dimension som eleverna behöver kunna handskas med (Samuelsson 2020). Samuelsson beskriver en modell för etikundervisning som bygger på att elever inser att etiska resonemang behöver vara stringenta och vila på adekvata fakta för att vara övertygande.

Flensner och von der Lippe tydliggör (2019) att kontroversiella frågor utgör mångfacetterade problem för lärare. Forskarna sammanfattar att lärare bör verka för att eleverna ska känna sig trygga som individer samtidigt som undervisningen inte får vara ”intellectually safe”, as this would prevent students from learning and developing new understanding, which is the overarching purpose of education.” (Flensner & von der Lippe, 2019, s. 286. För en liknande argumentation se Hess, 2009.)

Persson (2022) noterar att lärare som arbetar med kontroversiella frågor i sin undervisning tenderar att falla tillbaka på fyra handlingsmönster: Att undvika det kontroversiella för att inte väcka anstöt hos eleverna; att upplysa eleverna om att olika ståndpunkter finns rörande kontroversiella frågor snarare än att försöka ändra deras inställning; att utmana eleverna att tänka själva och, slutligen; att försöka påverka eleverna i en viss riktning. Hur dessa mönster skiljer sig åt i praktiken är lite oklart. Persson påpekar att lärares komplexa arbetssituation gör att en adekvat respons på kontroversiella yttranden inte låter sig sammanfattas i ”en för alla situationer given modell, anvisning eller lösning.” (Persson 2022, s. 23).

Arneback och Jämte (2022) delar den uppfattningen. De undersöker vilka strategier lärare har utvecklat för att bemöta rasism i klassrummet och klassificerar strategierna som ”Emancipatory action”, ”Norm-critical action”, ”Intercultural action”, ”Democratic action”, ”Relational action”, och ”Knowledge focused action”. De understryker att ingen av strategierna har potential att bemöta alla manifestationer av rasism (2022, s. 208). De handlingsmönster eller strategier som Persson respektive Arneback och Jämte beskriver tycks dock utgå från att tolkningsproblemen är lösta.

Det är rimligt att tro att somliga elever som yttrar sig extremt genomgår en radikaliseringsprocess. Benjamin, Gearon, Kuusisto och Koirikivi (2021) har beskrivit en modell för hur lärare bättre kan förstå hur elever kan motstå radikaliseringsprocesser. Författarna betonar att undervisning som förebygger eller motverkar radikalisering kännetecknas av ett inkluderande klassrumsklimat, där elevers kritiska tänkande och meta-kognitiva förmågor utvecklas. De redogör dock inte för hur detta kan göras och de förutsätter att vårt problemkomplex är löst.

Mattsson har under lång tid resonerat kring frågan hur extremism kan motverkas i skolmiljö. Han förespråkar ett arbetssätt som involverar empatisk nyfikenhet. Det innebär bland annat att läraren vidtar mått och steg för att inta elevens perspektiv (Mattsson, 2019). Mattsson beskriver hur läraren, utan dömande attityd, ställer fördjupande frågor, som vid behov följs upp senare. Detta ger konkretion åt vad det innebär att behandla en elev med respekt.

I samband med detta tar Mattsson upp exemplet med eleven Kevin som yttrar sig extremt. Kevin gör detta för ”att förarga människor som bejakar HBTQ-identiteter och att mobilisera homofober. Detta kan jag dock inte veta förrän jag tagit mig tid att känna Kevin” (Mattsson, 2019, s. 29). Mattsson antyder i citatet den viktiga distinktionen mellan sakinriktade och icke-sakinriktade anledningar. Han utvecklar dock inte distinktionens relevans för hur lärare bör gå till väga för att tackla de tolkningsproblem som extrema yttranden ger upphov till.

Forskningsbidragen ovan ger oss värdefulla insikter i hur lärare kan hantera kontroversiella frågor i klassrumsmiljö på ett respektfullt sätt; men som sagt, de berör inte den fundamentala frågan: Vad är det egentligen för åsikter, om ens några, som eleven uttrycker när de yttrar sig extremt? För att bemöta ett extremt yttrande på ett ansvarsfullt sätt i en undervisningskontext måste den besvaras. Ett svar är rimligt endast om svaret beaktar distinktionen mellan sakinriktade och icke-sakinriktade anledningar till att elever yttrar sig extremt. I vårdsammanhang har det länge funnits en metod som tar hänsyn till den distinktionen: ILS-metoden. Vi anser att det är rimligt att tillämpa den också i undervisningssammanhang (se följande avsnitt).

ILS-metoden i vårdsammanhang

Det finns starkt stöd för att ILS-metoden är användbar för att förstå varför patienter söker vård (se referenser nedan). Även om det finns skillnader mellan läkares och lärares arbete, så finns också väsentliga likheter. De möter i sitt arbete andra personer, och det är i många avseenden viktigt att dessa personer känner sig respekterade och förstådda, vilket är en förutsättning för ett gott framtida samarbete med patient/elev. Läkare och lärare kan uppnå detta resultat genom att använda sig av ILS-metoden. Dessutom finns det en väsentlig likhet vad gäller syftet med att använda sig av metoden. Läkare kan använda metoden i syfte att fastställa patientens motiv (för att uppsöka vården) för att på så sätt förbättra möjligheterna att ställa rätt diagnos och förbättra beslutsunderlaget angående vilken åtgärd, om någon, som bör sättas in. Lärare kan använda metoden i syfte att fastställa elevens motiv (för att yttra sig extremt) för att på så sätt förbättra beslutsunderlaget angående vilken åtgärd, om någon, som bör sättas in.

IIS-metoden har utvecklats inom sjukvården som ett personcentrerat sätt att bemöta patienter som söker vård (Boyle, Dwinnell & Platt, 2005; Hedberg, 2020). Metoden har använts i mer än 50 år. Metoden går i korthet ut på att läkaren inviterar patienten att berätta (t.ex. om anledningen till sitt besök och vad patienten önskar få hjälp med), och därefter lyssnar på vad patienten berättar, för att sedan summera vad patienten berättat.

Detta kan ge läkaren viktig information angående varför patienten uppsökt vården, till exempel kan läkaren komma fram till att anledningen inte är den anledning som patienten initialt uppgav (Beckman & Frankel, 1984). McKinley och Middleton (1999) argumenterar för att läkare som inte har en klar bild av patientens motiv för att söka vård riskerar att missa viktig information angående diagnos och behandling.

Användandet av IIS-metoden kan alltså vara ett effektivt sätt att fastställa patientens motiv, och därigenom förbättra möjligheterna att ställa rätt diagnos och rekommendera rätt behandling. Användandet av metoden är också ett sätt för läkaren att visa att läkaren tar patienten på allvar, vilket ökar sannolikheten att patienten känner sig lyssnad på och respekterad. Detta förbättrar möjligheten att läkaren får till stånd ett samarbete med patienten och att patienten följer läkarens råd, vilket i sin tur kan medföra hälsovinster för patienten (Docteur & Coulter, 2012).

Ekman m.fl. (2012) har studerat effekterna av tillämpandet av IIS-metoden i bemötandet av patienter med kronisk hjärtsvikt. De fann att tillämpandet av metoden, utan att påverka den hälsorelaterade livskvaliteten negativt, förkortade tiden för patienternas sjukhusvistelse och förbättrade tillståndet för inlagda patienter. Little med kollegor (2019) har undersökt effekten av att tillämpa metoden i relation till förskrivning av antibiotika. De kom fram till att läkare som tillämpar metoden skriver ut antibiotika i mindre utsträckning än vad läkare som inte tillämpar metoden gör. Mer generellt verkar användandet av metoden dessutom medföra en minskad belastning på sjukvårdens resurser (Bertakis & Azaris, 2011).

Sammantaget finns det starkt vetenskapligt stöd för att IIS-metoden ger värdefull information om hur det kommer sig att patienter söker vård, information som är av betydelse för att ställa rätt diagnos, inleda adekvat behandling och för att få patienten att följa läkarens rekommendationer. Vi kommer att argumentera för användandet av IIS-metoden också är användbar i undervisningssammanhang i syfte att fastställa varför elever yttrar sig extremt.

Oss veterligen har varken IIS-metoden eller välvillighetsmetoden tidigare föreslagits för att komma till rätta med tolkningsproblem som står i fokus i denna artikel.

En elevcentrerad strategi, två metoder

I detta avsnitt beskrivs mer detaljerat den elevcentrerade strategi vi förespråkar. Strategin består av två metoder: IIS-metoden och välvillighetsmetoden. Metoderna kuggar i varandra på flera sätt. Av praktiska och teoretiska skäl är det vanligen svårt att tillämpa den ena metoden samtidigt som den andra inte berörs.

IIS-metoden: Invitera, Lyssna, Summera

Tillämpningen av IIS-metoden i undervisningssituationer kan beskrivas på följande sätt.

Invitera. Läraren bjuder in eleven till samtal kring vad som tycks vara i fokus i det extrema yttrandet, exempelvis en konspirationsteoretisk tankegång om att covidvaccinet

innehåller spårsändare för att kontrollera medborgarna. Om elevens yttrande inte är uppenbart kränkande, så kan läraren invitera eleven genom att säga något i stil med "Det låter tankeväckande... Jag är osäker på att jag förstår dig rätt när du säger... Kan du berätta mera om hur du tänker...". Om elevens yttrande verkar vara kränkande, så kan det vara klokt att invänta ett tillfälle när läraren är ensam med eleven innan läraren inviterar eleven till att berätta mer om hur eleven tänker.

Lyssna. Därefter lyssnar läraren tyst och uppmärksamt till vad eleven har att säga utan att avbryta eleven. Eleven får tala till punkt. Läraren motstår frestelsen att avbryta eleven med frågor och kommentarer; och börjar givetvis inte heller att tala om något annat. Det är viktigt att läraren bekräftar sitt lyssnande. Det finns många sätt att göra detta på, till exempel genom kroppsspråket.

Summera. Efter det att läraren tyst lyssnat på eleven, så sammanfattar läraren vad eleven sagt, och frågar eleven om det var en korrekt sammanfattning: "Har jag förstått dig rätt?". Det är också viktigt att i samband med summeringen erbjuda eleven möjligheter att komplettera eller revidera sina yttranden. Genom att summera visar läraren att läraren har lyssnat på vad eleven. Summeringen ger också möjlighet för eleven att bekräfta att läraren har förstått vad eleven sagt (om eleven anser detta) eller möjlighet att reda ut missförstånd (om eleven anser att läraren missförstått eleven).

Efter det att läraren inviterat, lyssnat och summerat så kan det eventuellt vara lämpligt att ställa följdfrågor till eleven, exempelvis: Vad menar du med X? Har du någon källa som stödjer X? Finns det något som talar mot X enligt dig? Sådana frågor kan uppfattas som kritiska och bör inte ställas förrän efter det att läraren lyssnat till och summerat vad eleven har att berätta.

Genom att på detta sätt invitera, lyssna och summera, så ökar chansen att eleven känner sig respekterad och tagen på allvar. Detta kan i sin tur förbättra lärarens möjligheter att inleda ett samarbete med eleven. Exempelvis genom att föra en rationell diskussion angående X (och kanske även i framtida frågor som kan väckas kring Y, Z...). I dessa fortsatta diskussioner har läraren och eleven möjlighet att utveckla sin syn på X, och att komma med fler argument och invändningar.

Med hjälp av ILS-metoden kan läraren lära sig mer om elevens föreställningsvärld, önskemål och avsikter. Exempelvis kan läraren komma fram till att yttrandet var ett resultat av enbart icke-sakinriktade anledningar, till exempel elevens önskan att stå i centrum och vilja att provocera.

Läraren kan även komma fram till att det fanns sakinriktade anledningar till att eleven yttrade sig extremt. Exempelvis om eleven sagt att "Vaccin innehåller spårsändare som George Soros använder för att kontrollera medborgarna", så kan läraren tolka detta som att eleven ville informera om något. Då uppstår nya tolkningsproblem. Vad menade eleven närmare bestämt med sitt yttrande? Det är möjligt att eleven påstod att det finns en konspiration som ligger bakom att vacciner innehåller spårsändare, men det är också möjligt att eleven ville påstå något helt annat (oklart vad). Ord kan förstås på olika sätt av läraren och eleven. Detta medför att det kan vara svårt att veta huruvida läraren och eleven förstår ett yttrande på samma sätt.

Om en lärare har skäl att tro att en elev yttrat sig extremt av en sakinriktad anledning, till exempel att syftet var att "informera" om något, så måste läraren tolka yttrandet för att få

en klarare bild av vilket sakinnehållet är. Väl villighetsmetoden handlar om denna tolkningsprocess.

Väl villighetsmetoden

Denna metod handlar om att tillämpa väl villighetsprincipen som är en central del av hermeneutiken. Hermeneutiken är inte en enhetlig metod eller teoribildning. Enligt George (2020) har hermeneutiken utvecklats, förfinats och tillämpats på olika sätt. Hermeneutiker är oeniga om rimligheten i dessa förgreningar. Inom ramen för denna artikel finns inte utrymme att analysera dem. Det är heller inte nödvändigt för våra syften. Många hermeneutiker ansluter sig till väl villighetsprincipen, vilken spelar en avgörande roll i vår elevcentrerade strategi.

Gadamer, en av hermeneutikens mest kända företrädare, hävdar (1960, s. 277ff) att vi måste förlita oss på en väl villighetsprincip för att förstå vilka åsikter som yttranden uttrycker, om yttrandena överhuvudtaget uttrycker åsikter och inte bara ger uttryck åt en känsla eller inställning hos den som yttrar sig. Väl villighetsprincipen spelar också en avgörande roll i Quines och Davidsons språk- och medvetandefilosofiska resonemang, även om de vanligen inte klassificeras som hermeneutiker.

Väl villighetsprincipens kärna är att vi bör göra den person vi tolkar så rationell som möjligt. Principen kan brytas ner till tre tumregler som fångar viktiga aspekter av vad det innebär att en person är rationell (Carlshamre, 1994, s. 56ff):

- 1) Vi bör tolka en persons yttranden som att personen tror att dessa yttranden är sanna.
- 2) Vi bör tolka en persons yttranden på ett sätt som gör att personen inte gör sig skyldig till motsägelser,
- 3) Vi bör tolka en persons yttranden som att dessa yttranden är koherenta.

Den första tumregeln speglar den praktik som vi tillämpar när vi tolkar andra. Om en person säger ”Klockan är kvart över fem” som svar på vår fråga ”Vad är klockan?”, så tolkar vi personen som att personen vill ge oss det sanna svaret.

Den andra tumregeln kan klargöras på följande sätt. Anta att vi initialt tolkar en persons yttranden som att personen anser att det alltid är fel att döda, samtidigt som vi tolkar personen som att anse att vissa avrättningar inte är fel. Vad anser talaren egentligen om dödande och om avrättningar? Motsägelsen gör det svårt att förstå vad personen har för åsikter. Detta talar starkt för att minst en av dessa tolkningar är felaktig och att vi måste hitta en annan tolkning av personens yttranden. Kanske menar personen i själva verket att det vanligen är fel att döda? Då kan personen utan motsägelser också anse att vissa avrättningar inte är fel.

Den tredje tumregeln säger att vi bör tolka en person på ett sätt som gör personens åsikter koherenta. I en koherent åsiktsmängd hänger åsikterna ihop och ger varandra stöd. Om vi initialt kommer fram till att persons åsikter är inkoherenta, så talar det mot rimligheten i vår tolkning. Beakta åsikterna att Australien är en kontinent, metaller är glansiga och att jorden är rund. De hänger inte ihop. En rationell person skulle inte ge uttryck för dem i samma andetag. Om vi initialt tolkar ett yttrande som att personen ger uttryck för dessa åsikter, så bör vi ompröva vår tolkning.

Det är viktigt att komma ihåg att tumreglerna 1–3 är just tumregler. Det innebär att de i en del situationer kan övertrufas av andra överväganden som väger tyngre. (Se även avsnittet ”Metodernas begränsningar” nedan angående detta.) Väl villighetsprincipen säger exempelvis inte att vi som tolkare till varje pris bör tillskriva en talare åsikter som vi anser vara sanna (Davidson 1973). Ofta är vi genuint oeniga med andra. Väl villighetsprincipen ”tillåter” att vi tillskriver en talare en åsikt som vi anser vara falsk, men den kräver att vi kan rationalisera åsikten. Det innebär att den i våra ögon falska åsikten trots allt kan vara befogad i ljuset av de övriga åsikter som talaren har.

Väl villighetsprincipen kan illustreras med följande exempel. Anta att en person yttrar: ”Det är en flodhäst i kylskåpet.” och sedan fortsätter: ”Den har lite skrynkligt skal, bryr sig inte om att jag tar på den. Den smakar gott, i alla fall juicen, och den kostar en krona. Jag pressar två, tre stycken till frukost.” (Davidson, 1968, s. 137, vår översättning). Yttrandet är extremt och förvirrande. Anser personen verkligen att det är en flodhäst i kylskåpet? Åsikten verkar uppenbart falsk om den handlar om en flodhäst. Dessutom är den inkoherent med de åsikter om pris och frukostvanor som talaren verkar ge uttryck för. Davidson tillämpar väl villighetsprincipen och drar slutsatsen att den rimliga tolkningen av yttrandet är att talaren anser att det är en apelsin i kylskåpet (Davidson, 1968, s. 137). Givet den tolkningen framstår talaren som rationell och de initiala oklarheterna kring vad talaren uttalat sig om försvinner.

Många extrema yttranden tycks påstå bisarra saker om verkligheten, och står därför i ett spänningsförhållande till väl villighetsprincipen. Anta att en elev säger: ”Skit i Covid-vaccinerna. De innehåller spårningschips som ansluter till 5G-nätverk så att Soros kan övervaka oss.” Om läraren tolkar detta bokstavligt, så måste läraren tillskriva eleven en rad åsikter om vaccin, mikro-chips och 5G-nätverk som läraren anser vara falska. Läraren och eleven är i så fall inte överens om dessa åsikter och ett antal åsikter relaterade till dem. Den rimligaste tolkningen av det extrema yttrandet ifråga kan trots detta vara att eleven gett uttryck för en åsikt som står i strid med majoritetens eller vetenskapens uppfattningar.

Ibland kan tiden vara för knapp för att läraren ska kunna bilda sig en klar uppfattning om vilken åsikt en elev givit uttryck för när eleven yttrat sig extremt. Ibland kan det finnas lika mycket evidens som talar för, respektive som talar mot, att en viss tolkning är korrekt. Om det är oklart vilken åsikt eleven gett uttryck, så kan läraren på nytt behöva tillämpa ILS-metoden.

En lärare som tillämpat ILS-metoden och väl villighetsmetoden kan ibland komma fram till att eleven haft en sakinriktad anledning att yttra sig extremt och att eleven har svåra kunskapsmässiga luckor. En tillämpning kan dessutom antyda att inte finns begreppsliga resurser att uttrycka det som eleven avser uttrycka. Filosofen Miranda Fricker har intresserat sig för sådana begreppsliga luckor.

Avsaknaden av begrepp

Fricker påpekar i sin banbrytande bok *Epistemisk orättvisa*, att vi måste vara vaksamma på möjligheten att

en talares svårigheter att kommunicera inte behöver bero på att talaren själv är snurrig eller att innehållet är tokigt. Snarare kan de bero på någon form av lucka i de kollektiva hermeneutiska resurserna. Det handlar om att inse att det som talaren kämpar med är en objektiv svårighet, och inte några subjektiva tillkortakommanden. (Fricker, 2018, s. 232)

Den objektiva svårigheten består, enligt Fricker, i avsaknaden av relevanta begrepp, vilken kan medföra att en talare ”för en viss mottagare kan framstå som helt obegriplig” (2018, s. 232). Men ”felet” är inte talarens. Problemet är kollektivt.

Begrepp behövs för att kunna tro, hoppas, frukta eller önska något. Utan begrepp är observationer, klassifikationer och kunskapsackumulering omöjlig. Den som inte har begreppet kransavdragare kan inte se ett föremål som en sådan oavsett hur länge personen tittar på det. Den som saknar begreppet sexuella trakasserier kan inte identifiera sig som någon som har blivit utsatt för sådana (Fricker, 2018).

Fricker hävdar att när någon yttrar sig svårbegripligt eller stötande, så kan detta botten i ett försök att uttrycka något som inte låter sig uttryckas eftersom det saknas adekvata begrepp. Om eleven och kollektivet saknar adekvata begrepp, så kommer elevens försök att kommunicera sina erfarenheter att misslyckas och eleven uppfattas som ”snurrig”.

Det är naturligt för elever att använda sig av de uttryckssätt som står till buds, även om de på sin höjd är grova approximationer för det som eleven hade gett uttryck för om eleven haft tillgång till adekvata begrepp. Det är möjligt att vissa extrema yttranden är sådana approximationer. Om det funnits adekvata begrepp, så hade eleven kanske använt sig av uttryckssätt som inte varit extrema. Väl villighetsmetoden kan hjälpa lärare att identifiera begreppslika luckor även om metoden av naturliga skäl inte kan ange precis vilka begrepp som saknas.

Resultat

Den övergripande frågan som denna artikel försökt besvara är: ”Vad kan lärare göra för att hantera tolkningsproblem som uppkommer när elever yttrar sig extremt i undervisningssituationer?”. Vårt svar är att lärare kan använda sig av ILS-metoden och väl villighetsmetoden. Användandet av ILS-metoden kan ge läraren fördjupad förståelse för varför eleven yttrar sig extremt. Om anledningen var sakinriktad så kan tolkningsarbetet följas upp med hjälp av väl villighetsmetoden. Läraren kan då komma fram till någon av följande möjliga slutsatser:

- det extrema yttrandet ger uttryck för en eller flera, verklighetsfrämmande, kränkande eller upprörande åsikter.
- det extrema yttrandet ger uttryck för åsikter som varken är verklighetsfrämmande, kränkande eller upprörande.
- det extrema yttrandet ger överhuvudtaget inte uttryck för någon åsikt.
- det extrema yttrandet är sakinriktat, men på grund av frånvaron av relevanta begrepp så kan varken läraren eller eleven ge yttrandet ett tydligt sakinnehåll.

Diskussion

Vi har i denna artikel presenterat en strategi som involverar två sammanvävda metoder som är användbar för lärare när de försöker komma till rätta med tolkningsproblem som genereras av extrema yttranden i undervisningssituationer. Nedan argumenterar vi för de två metoderna. Därefter tar vi upp begränsningar gällande tillämpandet av metoderna.

Argument för de två metoderna

Det är fruktbart att ställa upp kriterier med vars hjälp man kan utvärdera huruvida en strategi är adekvat för att komma till rätta med tolkningsproblem som uppstår i samband med att elever yttrar sig extremt. Vi föreslår fyra kriterier: Effektivitetskriteriet, Vetenskaplighetskriteriet, Tillämpbarhetskriteriet och Etikskriteriet. Vi argumenterar för att vår strategi som involverar de två metoderna uppfyller kriterierna i hög grad.

Effektivitetskriteriet: Ett viktigt kriterium som en metod bör uppfylla om den ska anses vara adekvat för målet att komma till rätta med tolkningsproblem är att den är ett effektivt medel att uppnå detta mål. En styrka med ILS-metoden är att den på ett effektivt sätt kan användas för att identifiera anledningen till att en elev yttrat sig extremt. En styrka med välvillighetsmetoden är att den kan vara effektiv i ett antal situationer när det gäller att närmare identifiera den åsikt som eleven försöker uttrycka med ett extremt yttrande (om eleven överhuvudtaget verkar försöka uttrycka en åsikt).

Vetenskaplighetskriteriet: Ett annat viktigt kriterium är att metoderna vilar på vetenskaplig grund och/eller beprövad erfarenhet. Såväl ILS-metoden som välvillighetsmetoden uppfyller kriteriet. ILS-metoden har starkt vetenskapligt stöd. Detta sagt med reservation för att ILS-metoden oss veterligen inte studerats i en utbildningskontext, men metoden har starkt vetenskapligt stöd i vårdkontexter (se avsnittet "Tidigare forskning"). Välvillighetsmetoden är tämligen okontroversiell och allmänt accepterad av en lång rad filosofer som representerar olika filosofiska traditioner (Carlshamre 1994). Vi känner inte till några vetenskapliga studier som talar mot ILS-metoden eller några okontroversiella idéer om mening, tolkning och förståelse som talar mot välvillighetsmetoden.

Tillämpbarhetskriteriet: Ytterligare ett viktigt kriterium är att metoderna är tillämpbara i hög grad. Detta förutsätter att metoderna är någorlunda lätta att förstå och inte tar för mycket tid i anspråk. ILS-metoden och välvillighetsmetoden är, såsom vi har beskrivit dem, tämligen enkla att förstå. Metoderna kräver ingen avancerad begrepps- eller teoribildning. Tillämpningen kan vara mer eller mindre noggrann, vilket påverkar tidsåtgången, men behöver inte vara särskilt tidskrävande. ILS-metoden behöver inte ta mer tid i anspråk än den tid det tar att på ett rimligt sätt bemöta vilket elevresonemang som helst. Eventuellt vinner läraren tid på längre sikt, eftersom metoden är ett sätt att visa eleven att man tar eleven på allvar och vill samarbeta med eleven, vilket i sin tur kan förbättra möjligheterna att få till stånd ett framtida samarbete med eleven.

Välvillighetsmetoden är inte heller särskilt tidskrävande. Vi använder den ofta när vi tolkar andras yttranden. Det är dessutom viktigt att komma ihåg att extrema yttranden inte sker i ett vakuum. Vanligen har lärare och elev en gemensam förhistoria som möjliggör att läraren har uppnått en förförståelse som läraren kan förlita sig på när läraren tolkar elevens yttranden. Detta gör att tolkningsarbetet i enlighet med metoden kan gå tämligen snabbt.

Etikskriteriet: En styrka med ILS-metoden och välvillighetsmetoden är att de är juridiskt och etiskt okontroversiella. Metoderna knyter an till läroplanens formuleringar om värden, förståelse, saklighet och allsidighet. Det är också ur ett etiskt perspektiv viktigt att behandla andra med respekt. Om detta råder en överlappande konsensus bland företrädare för olika etiska teorier. Användandet av ILS-metoden manifesterar på ett handfast sätt ett respektfullt bemötande av elever. Detsamma gäller tillämpandet av välvillighetsmetoden som uppenbarar vad det innebär att behandla en elev med respekt genom att ta eleven på allvar. Användandet av metoderna kan också ha goda konsekvenser för de inblandade lärarna och

eleverna i termer av ökad förståelse för ämnet, för varandra och ökade möjligheter till fruktbara framtida interaktioner.

ILS-metoden och välvillighetsmetoden uppfyller ovanstående fyra kriterier. Om en metod uppfyller kriterierna, så utgör detta ett starkt skäl för att metoden är adekvat för att ta itu med de tolkningsproblem som genereras av extrema yttranden i undervisningssituationer. Vi kan inte se någon stark invändning varken mot de två metoderna eller mot de fyra kriterierna. Detta sagt med reservation för att det kan komma att visa sig att de två metoderna inte uppfyller kriterierna i tillräcklig grad eller att de uppfyller kriterierna i lägre grad än någon annan metod. Det återstår i så fall att visa att det finns andra metoder som sammantaget uppfyller kriterierna i högre grad än de två metoder som vi förespråkar. (Vi känner som sagt inte till någon annan metod som kan användas för att komma till rätta med de tolkningsproblem som vi fokuserar på.) Om det skulle visa sig att andra metoder skulle uppfylla kriterierna i högre grad än våra, så är det fortfarande möjligt att samtliga metoder kan och bör användas som komplement till varandra.

Metodernas begränsningar

Vi har argumenterat för att ILS-metoden och välvillighetsmetoden är användbara när det gäller att försöka förstå varför eleven yttrat sig extremt och vad det är för åsikt (om någon) som eleven gett uttryck för. Metoderna syftar inte till att ändra elevers åsikter och det är heller inte säkert att de kan åstadkomma detta.

Vi anser heller inte att det bör vara lärarens primära ambition att ändra elevers åsikter (inte ens om de verkar hysa åsikter som står i strid med majoritetens och vetenskapens uppfattningar). I en demokrati är det av många skäl viktigt att respektera andra personers rätt till tankefrihet och yttrandefrihet, därför bör även elever ha rätt att få tycka vad de vill och att yttra sig fritt så länge de inte kränker andra med sina yttranden. (Man får tycka som man vill, men man får inte skada andra genom sina handlingar exempelvis genom att yttra sig kränkande.) Detta hindrar dock inte att skolans allmänna ambition bör vara att förbättra elevers förmåga att klargöra sina ståndpunkter och att argumentera för dem och att vara öppna för att det kan finnas motargument; samt att förbättra elevers förmåga att tolerera andra personer och grupper, exempelvis genom att yttra sig på ett sådant sätt att de inte kränker andra. ILS-metoden och välvillighetsmetoden kan vara till hjälp för lärare när de arbetar med att förbättra elevens förmågor att klargöra sina ståndpunkter.

Därmed inte sagt att läraren under alla omständigheter kan och bör använda sig av metoderna. Exempelvis kan det vara problematiskt att försöka använda sig av metoderna när en elev yttrat sig extremt inför en grupp av elever, särskilt när läraren är osäker på hur gruppen kommer att reagera. Finns det risk för våldsamheter, för kränkande uttalanden från andra elever, för stigmatisering av den elev som yttrat sig extremt, eller andra risker? Men även under sådana omständigheter, så har läraren vanligen möjlighet att inbjuda eleven till ett individuellt möte i ett senare skede. En tillämpning av metoderna i enskilt samtal torde normalt inte vara behäftad med nyss nämnda risker, jämfört med att tillämpa metoderna i en grupp av elever.

Dessutom bör lärare beakta den så kallade baktändningseffekten (backfire effect). En persons konspirationsteoretiska åsikter kan förstärkas om andra inför personen sätter dessa åsikter i fokus (Mandelbaum, 2019). Det kan därför finnas skäl för en lärare att inte diskutera

en konspiratorisk åsikt med en elev eller grupp av elever, och detta skäl kan tala mot att man använder de två metoderna i syfte att försöka förstå varför eleven yttrat sig extremt och vad eleven menar.

Det kan också finnas undervisningsrelaterade skäl att låta bli att använda metoderna, till exempel kan det ibland vara bättre att läraren (och eleverna) fokuserar på att genomföra undervisning snarare än att ledas in på sidospår som har att göra med att en elev yttrat sig extremt. Särskilt om undervisningen handlar om något annat än kontroversiella frågor, t.ex. matematik eller idrott. Om läraren leder ett undervisningspass angående kontroversiella frågor, i vilket läraren förväntar sig att en elev kan komma att yttra sig extremt, så kan det vara mer på sin plats att låta eleverna att yttra sig extremt och låta dem utveckla sina åsikter (om åsikterna inte är uppenbart kränkande) med hjälp av ILS- och välvillighetsmetoden.

Sammanfattning och förslag till vidare forskning

Extrema yttranden ställer lärare inför en rad svåra problem. I denna artikel har vi beaktat vissa aspekter av dessa problem som enligt vår kännedom inte beaktats tillräckligt av tidigare forskning. De aspekter vi fokuserat på är i vid mening tolkningsproblem. Hur kan och bör lärare hantera de tolkningsproblem som extrema yttranden ger upphov till i undervisningssituationer?

Vi har föreslagit, beskrivit och diskuterat en sammanhängande elevcentrerad strategi som involverar två metoder: ILS-metoden: Invitera, Lyssna, Summera (hämtad från vårdvetenskapen) och välvillighetsmetoden (hämtad från filosofin).

En lärare kan med hjälp av denna strategi skaffa sig adekvat information inför beslut angående hur läraren fortsättningsvis bör bemöta en elev som yttrat sig extremt i en undervisningssituation. Vad som är ett adekvat och lämpligt bemötande beror bland annat på av vilken anledning som eleven yttrat sig extremt. Med hjälp av ILS-metoden kan lärare identifiera sådana anledningar, exempelvis sakinriktade och icke-sakinriktade anledningar. Med hjälp av välvillighetsmetoden kan lärare identifiera vilket det sakinriktade innehållet är mer precist (om yttrandet överhuvudtaget är sakinriktat).

I denna artikel har vi argumenterat för att lärare i många situationer kan och bör använda sig av ILS-metoden och välvillighetsmetoden för att komma till rätta med tolkningsproblem som genereras av extrema yttranden: Metoderna uppfyller fyra rimliga kriterier som en metod bör uppfylla om den ska vara användbar för att komma till rätta med dessa tolkningsproblem. De är effektiva som medel för att komma tillrätta med tolkningsproblemen (effektivitetskriteriet). De vilar på vetenskap och beprövad erfarenhet (vetenskaplighetskriteriet). De är enkla att tillämpa och lätta att förstå (tillämpbarhetskriteriet). De är etiskt och juridiskt okontroversiella (etikskriteriet). Vi känner inte till några andra metoder som är användbara för att komma till rätta med ovan nämnda tolkningsproblem.

Lärarnas komplexa arbetssituation och våra resonemang reser en rad nya frågor för vidare forskning. Somliga frågor är empiriska till sin karaktär. Exempelvis, hur ska strategin mer precist utformas för olika åldersgrupper och ämneskategorier? Andra frågor är normativa. Exempelvis, vilka implikationer har skolans värdegrund för svaret på frågan "Hur bör lärare bemöta elever som uttrycker sig extremt?". Huruvida implikationerna är rimliga, och vad som bör prioriteras om värdegrunden kommer i konflikt med de implikationer som vår strategi har, berör i sin tur svåra men ännu så länge outforskade, normativa problem.

Om författarna

Håkan Salvén är docent i Praktisk filosofi och universitetslektor i Filosofi, Stockholms universitet. Hans forskning berör vetenskapsteoretiska och forskningsetiska frågor. Han är legitimerad lärare i filosofi och historia, och har i många år arbetat som gymnasielärare.

Tomas Månsson är PhD och adjunkt vid Karolinska Institutet. Han undervisar om medicinsk etik och forskningsetik för studenter och doktorander. Hans forskning berör etiska frågor. Han är dessutom legitimerad lärare i filosofi och historia, och har arbetat som gymnasielärare.

Referenser

- Alvén, F. (2021). Vad i hela världen säger du? Yttrandefrihet och demokratiska diskussioner i skolan, i Flensner, K. K., Larsson, G. & Säljö, R. (red): *Känsliga frågor, nödvändiga samtal. Att lära om och av kontroverser*. Lund: Studentlitteratur, 179–195.
- (2024). Controversial issues in history teaching. *Journal of Curriculum Studies*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/00220272.2024.2322502>
- Arneback, E., & Jämte, J. (2022). How to counteract racism in education—A typology of teachers' anti-racist actions. *Race ethnicity and education*, 25(2), 192–211. <https://doi.org/10.1080/13613324.2021.1890566>
- Benjamin, S., Gearon, L., Kuusisto, A. & Koirikivi, P. (2021). Threshold of adversity: Resilience and the prevention of extremism through education. *Nordic Studies in Education*, 41(3), 201–218. <https://doi.org/10.23865/nse.v41.2593>
- Bertakis, K. D., & Azari, R. (2011). Patient-centered care is associated with decreased health care utilization. *The Journal of the American Board of Family Medicine*, 24(3), 229–239. <https://doi.org/10.3122/jabfm.2011.03.100170>
- Boyle, D., Dwinnell, B. & Platt, C. (2005). Invite, Listen, and Summarize: A Patient-Centered Communication Technique. *Academic Medicine*, 80(1): 29–32.
- Bickmore, K., & Parker, C. (2014). Constructive conflict talk in classrooms: Divergent approaches to addressing divergent perspectives. *Theory & Research in Social Education*, 42(3), 291–335. <https://doi.org/10.1080/00933104.2014.901199>
- Carlshamre, S. (1994). Sant eller intressant. I Olausson L. (red.). *Idéhistoriens egenart: teori- och metodproblem inom idéhistorien*. (s. 53–77). Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Davidson, D. (1968). On Saying That. *Synthese*, 19(1-2), 130–146.

- (1973). Radical Interpretation. *Dialectica*, 27(3-4), 313–28.
- Docteur E. & Coulter A. (2012). *Patientcentrering i svensk hälso- och sjukvård. En extern utvärdering och sex rekommendationer för förbättring*. Stockholm: Myndigheten för vårdanalys. Rapport 2012:5.
- Ekman I., Wolf A., Olsson L-E., Taft C., Dudas, K., Schaufelberger, M. Swedberg, K. (2012). Effects of person-centred care in patients with chronic heart failure: the PCC-HF study. *Eur Heart J*, 33(9), 1112–9. <https://doi:10.1093/eurheartj/ehr306>
- Feldman, R. (2013). *Reason and Argument: Pearson New International Edition*. Pearson Higher Ed.
- Flensner, K. K. (2020). Dealing with and teaching controversial issues—Teachers’ pedagogical approaches to controversial issues in Religious Education and Social Studies. *Acta Didactica Norden*, 14(4), 1–21. <https://doi:10.5617/adno.8347>
- Flensner, K. K., & Von der Lippe, M. (2019). Being safe from what and safe for whom? A critical discussion of the conceptual metaphor of ‘safe space’. *Intercultural education*, 30(3), 275–288. <https://doi.org/10.1080/14675986.2019.1540102>
- Forum för levande historia (2020) (besökt 26 mars 2024). *Svåra frågor i klassrummet: Hur anti-demokratiska uttryck, förintelseförnekelse och ”alternativa fakta” kan bemötas*. <https://www.levandehistoria.se/wp-content/uploads/2022/11/Att-undervisa-om-svara-fragor-i-klassrummet-lararhandledning.pdf>
- Fricker, M. (2018). *Epistemisk orättvisa: kunskap, makt och etik*. Stockholm: Thales.
- Gadamer, H. G. (1960). *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- George, T. (2020). Hermeneutics. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/hermeneutics/> (besökt 1 november 2024).
- Goldschmidt-Gjerløw, B, Gregers Eriksen, K. & Jore, M. (red.) (2022). *Kontroversielle, emosjonelle og sensitive tema i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hand, M. & Levinson, R. (2012). Discussing controversial issues in the classroom. *Educational Philosophy and Theory*, 44(6), 614–629. <https://doi:10.1111/j.1469-5812.2010.00732.x>
- Hedberg, C. (2020). Patientcentrerad konsultation – Bra för både patient och läkare. *Läkartidningen*, 117, 20056.
- Hess, D. E. (2009). *Controversy in the classroom: The democratic power of discussion*. Routledge.

- Jerome, L. & Elwick, A. (2020). Teaching about terrorism, extremism and radicalisation: Some implications for controversial issues pedagogy. *Oxford Review of Education*, 46(2), 222–237. <https://doi:10.1080/03054985.2019.1667318>
- Kerr, D., & Huddleston, T. (2015). Living with Controversy?: Teaching Controversial Issues through EDC/HRE.
- Larsson, A. & Larsson, L. (2021). Controversial Topics in Social Studies Teaching in Sweden. *Nordidactica*, 2021(1), 1–21.
- Little P., Stuart B., Frances N., Douglas, E., Tonkin-Crine, S., Anthierens, S., ... Yardley, L. (2019). GRACE consortium. Antibiotic prescribing for acute respiratory tract infections 12 months after communication and CRP training: A randomized trial. *Ann Fam Med*, 17(2), 125–32. <https://doi:10.1370/afm.2356>
- Mandelbaum, E. (2019). Troubles with Bayesianism: An introduction to the psychological immune system. *Mind & Language*, 34(2), 141–157. <https://doi:10.1111/mila.12205>
- Mattsson, C. (2019). Empatisk nyfikenhet – att bemöta intolerans, hat och extremism i klassrummet. *Dembru. Faglige perspektiver på demokrati og forebygging av gruppe-fiendtlighet i skolen*, 2, 24–34.
- McKinley, R. K. & Middleton, J. F. (1999). What do patients want from doctors? Content analysis of written patient agendas for the consultation. *British Journal of General Practice*, 49(447), 796–800.
- Owens, D. C., Sadler, T. D. & Zeidler, D. L. (2017). Controversial issues in the science classroom. *Phi Delta Kappan*, 99(4), 45–49. <https://doi:10.1177/0031721717745544>
- Persson, A. (2022). “Mycket mer än en metod”. *Utbildning & Demokrati*, (31:1), 5–29. <https://doi:10.48059/uod.v31i1.1862>
- Samuelsson, L. (2020). Etik i utbildning för hållbar utveckling—Att undervisa den etiska dimensionen av en kontroversiell fråga. *Acta Didactica Norden*, 14(4), 22-sider. <https://doi:10.5617/adno.8348>
- Sandahl, J. (2020). Opening up the echo chamber: Perspective taking in social science education. *Acta Didactica Norden*, 14(4), 24-sidor. <https://doi:10.5617/adno.8350>
- Von der Lippe, M. (2021). Teaching controversial issues in RE: the case of ritual circumcision. *British Journal of Religious Education*, 43(4), 400–410. <https://doi:10.1080/01416200.2019.1638227>